

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

NIKDO NESMÍ BÝT ODŇAT SVÉMU ZÁKONNÉMU
SOUDCI

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. František Zoulík, CSc.

Vypracoval: Michal Holan

Na Šafránce 17,

Praha 10, 101 00

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 28. března 2006

Michal Kola

Obsah

1.	Úvod	2
2.	Zákonný soudce	3
2.1.	Pojem a právní úprava „zákonného soudce“	3
2.2.	Řešení v Ústavách některých dalších evropských států	8
2.3.	Ustanovení v Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod	11
3.	Princip zákonného soudu a zákonného soudce	16
3.1.	Výlučnost státního soudnictví	16
3.2.	Složení soudu pro určitou kauzu	21
3.3.	Soudnictví v totalitních režimech	22
4.	Příslušnost soudů	25
5.	Určení zákonného soudce (u konkrétního soudu)	30
5.1.	Rozvrh práce a jeho vymezení v zákoně	30
5.2.	Obsazení soudů	39
5.3.	Důvody pro vyloučení soudce	42
6.	Závěr	46
7.	Přehled použité literatury	49

1. Úvod

Princip, že „nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“, patří mezi důležité pilíře práva na soudní a jinou ochranu. Naše zkušenosti s výkonem soudnictví za totalitního režimu je spojena s tím, že soudní funkcionáři měli právo ovlivňovat složení senátů a dokonce i místní příslušnost soudu a že také tohoto práva v řízeních před soudy s politickým podtextem využívali. Jedním z cílů demokratizace justice byla snaha, aby k takovým jevům již nedocházelo. Žádný soudní funkcionář nesmí v úmyslu ovlivnit rozhodnutí soudu zasáhnout do nezávislého rozhodování soudu. Tím se rozumí i nemožnost odnímat jednotlivé věci konkrétním soudcům. Tento princip je principem české justice.

Na ústavní úrovni je tato problematika upravena v usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů¹, dále pak ústavním zákonem č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky². Významnou součástí našeho právního řádu je rovněž sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod, přijaté v roce 1991, která v článku 6 upravuje Právo na spravedlivý proces. Zákonnou úpravu pak nalezneme především v zákoně č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OSŘ“) a v zákoně č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů.

Cílem této práce je zmapovat a vysvětlit historický vývoj, důvody vzniku a potřeby existence principu „zákonného soudce“, jakož i stávající právní úpravu u nás i v některých dalších evropských zemích a porovnat ji s ustanovením v Úmluvě o ochraně lidských práv.

¹ Jedná se o článek 38 odstavec 1, který stanoví, že „Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon“.

² Jedná se o některá ustanovení hlavy čtvrté, která se týká moci soudní. Hlavně pak článek 90 a 91 Ústavy.

2. Zákonný soudce

2.1. Pojem a právní úprava „zákonného soudce“

Právo na zákonného soudce patří mezi základní práva zaručená Listinou základních práv a svobod. Článek 38 odstavec 1 Listiny základních práv a svobod říká: „Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon“.

Právo na zákonného soudce vzniklo jako jedna ze základních občanských svobod, konkrétně rovnosti všech občanů před zákonem, jakož i nestrannosti a nezávislosti soudů, jež Evropě přinesly ideje osvícenství a francouzské revoluce. Šlo o reakci na feudální stavovskou nerovnost a z ní vyplývajícího partikulárního soudnictví. Bylo zakotveno v řadě evropských liberálních a demokratických ústav již v 19. století.

U nás byla tato zásada poprvé vyjádřena za Rakouské monarchie v roce 1862 v §1 zákona na ochranu osobní svobody (č. 87 ř. z.). Zákon měl tehdy chránit osoby „od přehmatů orgánů veřejné moci“. Poté byla proklamována v §94 odst. 2 československé ústavy z roku 1920. Po únorovém převratu z roku 1948 byla sice ještě připuštěna v tzv. Ústavě 9. května (§ 134 ústav. Zák. č. 150/1948 Sb.), avšak právě poté v padesátých letech docházelo k nejflagrantnějšímu porušování této zásady. Nová socialistická ústava přijatá ústavním zákonem č. 100/1960 Sb., již ani formálně tuto zásadu nezakotvila a její nerespektování pokračovalo. Po listopadu 1989 bylo toto právo, jak již bylo zmíněno výše, pojato do Listiny základních práv a svobod, která nabyla účinnosti již před vznikem České republiky a spolu s touto Listinou bylo Ústavou České republiky přijato za součást ústavního pořádku České republiky. Je zakotveno v řadě ústav klasických evropských demokratických států a po jejich vzoru

přejímáno i do ústav nově vzniklých demokratických států střední a východní Evropy.

Nelze proto odhlédnout ani od toho, jak je toto právo pojímáno a vykládáno jinde, a jak se na jeho dotváření projevuje vliv mezinárodních paktů o lidských právech, zejména pak Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Význam citované ústavní zásady je trojí. Především se jím vyjadřuje výlučnost státního soudnictví. Nikdo není oprávněn soudit, pokud jej k tomu neopravňuje zákon, a ten svěřuje výkon soudnictví pouze soudům, které jsou státními orgány. Druhý význam uvedené zásady spočívá v zákazu vzít spravedlnost do svých rukou a svémocně prosazovat svá práva proti těm, kteří je porušují nebo ohrožují. Třetí význam pak souvisí s výkladem pojmu „zákonný soudce“. Samozřejmě nelze, aby zákon stanovil konkrétní pravidla pro to, který soudce má rozhodovat určitou konkrétní věc a nepostačují k tomu ani zákonná pravidla, určující příslušnost soudu. Který konkrétní soudce bude vystupovat v určitém procesu určuje nakonec rozvrh práce každého soudu, což je svou podstatou určité organizační opatření. Otázku, zda-li soudce, určeného až tímto rozvrhem práce je možné považovat za zákonného soudce, můžeme zodpovědět kladně ze dvou důvodů. Za prvé proto, že zákon rozvrh práce jako organizační akt předvídá a počítá s ním. Za druhé proto, že vlastním smyslem třetího významu ústavního principu je dosáhnout toho, aby každý případ soudil soudce, který je předem určen podle objektivních kritérií, nikoli soudce, který je ustaven „ad hoc“, a tomuto cíli určení soudce rozvrhem práce plně odpovídá.

Zásada článku 38 odst. 1 platí v jakémkoli soudním řízení, tedy nejenom civilním, a to jak v řízení nalézacím a vykonávacím a bez rozdílu, zda sporném či nesporném, ale i trestním a správním.

Náš právní řád kromě uvedené zásady pojem „zákonný soudce“ nezná. Rozumí se jím nejen soudce, ale především soud, tj. „zákonný soud“. Ten je dán především tehdy, jestliže věc vůbec náleží do pravomoci soudu. Za tohoto předpokladu je pak zákonným soudem soud příslušný, a to místně, věcně i funkčně. Zásad článku 38 odst. 1 tedy brání tomu, aby o věci, která náleží do pravomoci soudce, rozhodoval správní úřad, i tomu, aby o věci rozhodoval místně nepříslušný soud či aby věc byla devolvována okresním soudem na krajský soud anebo ji krajský soud z okresního atrahoval atd.

Zásada „zákonného soudce“ taktéž znamená, že o věci, o které má podle zákona rozhodovat samosoudce, nesmí rozhodovat senát, a naopak, v případě že o věci má rozhodovat senát, musí o ní rozhodovat senát řádně podle zákona složený. „Z tohoto hlediska nelze považovat za správná ustanovení § 205 odst. 2 písm. a) a § 229 odst. 1 písm. f) OSŘ, která pro účely opravných prostředků prohlašují za vadu řízení to, že byl soud nesprávně obsazen, ledaže místo samosoudce rozhodoval senát. Nepovažují tedy za vadu řízení opačný případ, kdy by místo samosoudce rozhodoval senát“³. S tímto pohledem nelze než souhlasit, nelze tvrdit, že rozhodování v senátu, je vždy kvalitnější formou rozhodnutí, než rozhodnutí učiněné samosoudcem. Za takovýchto okolností zůstává též nezpochybnitelnou skutečností, že i v takovémto případě o věci rozhodovali soudci, kteří k tomu zákonem nebyli určeni, a nebyli tak zákonnými soudci.

Zásada, že „nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“, dává každému účastníkovi řízení subjektivní právo na to, aby o jeho věci rozhodoval jeho zákoný soudce. Toto právo může v řízení, bylo-li porušeno, uplatňovat. Archaický výraz, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, nepředpokládá pouze nějaký akt „odnětí“.

³ Prof. JUDr. Alena Wintrová a kolektiv, Civilní právo procesní, 3. vydání, Linde Praha a.s., 2004

předpokládá prostě skutečnost, že nastal zákonu odporující vztah spočívající v tom, že o věci rozhoduje:

- a) jiný orgán než soud, ačkoli věc patří do pravomoci soudu
- b) soud nepříslušný
- c) soudce, který k rozhodování o ní není povolán
- d) samosoudce, ač má rozhodovat senát, anebo naopak, respektive senát nenáležitě složený.

„Druhá věta ustanovení čl. 38 odstavec 1 navazuje na větu první a stanoví především, že příslušnost soudu stanoví zákon, a tím navazuje na větu první. Argumenty a fortiori, resp. A minori ad maius, lze bezpečně soudit, že to platí i pro stanovení pravomoci soudu“⁴.

Druhá věta článku 38 odst. 1 znamená, že pravomoc ani příslušnost soudu nemůže být stanovena jinak než zákonem a pravomoc a příslušnost zákonem stanovená nemůže být jinak než zákonem změněna. To znamená mimo jiné to, že žádný státní orgán nesmí přikázat, aby o věci, která patří do pravomoci soudu, rozhodl např. správní úřad, ani aby o ní rozhodl soud nepříslušný. Tato zásada je rubem zásady, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci.

Článek 38 odst. 1 ve druhé větě dále stanoví, že zákon stanoví i příslušnost soudce. Toto ustanovení znamená, že pověření soudce (soudního senátu) u určitého soudu není libovolné, ani nemůže být libovolně měněno. Tento požadavek není samoučelný; jeho smyslem je dosáhnout toho, aby soudce nebyl k případu vybírán a pověřován „ad hoc“, ale aby zde existovala objektivní pravidla pro jeho určení, aby bylo předem určeno, který soudce bude případ soudit. To ostatně dokazuje i judikatura Ústavního soudu:

„Ústavní imperativ, dle něhož "nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci", je ochranou především proti libovolnému

⁴ Prof. JUDr. Václav Pavlíček a kolektiv, Ústava a ústavní řád České republiky - komentář, 2. díl Práva a svobody, 2. vydání, Linde Praha a.s., 1999.

či účelovému obsazení jednajícího soudu ad hoc. Základní právo na zákonného soudce (tj. příslušnost soudu a soudce) není vyčerpáno jen zákonným vymezením věcné, funkční a místní příslušnosti soudu, ani pouhým zákonným vymezením obsazení soudu. Součástí základního práva na zákonného soudce je i zásada přidělování soudní agendy a určení složení senátů na základě pravidel, obsažených v rozvrhu práce soudů. Pokud příslušný senát, stanovený rozvrhem práce soudu, projedná a rozhodne věc v jiném, než určeném složení, může se tak stát pouze tehdy, jestliže je absence rozvrhem práce soudu určených soudců důvodná. Za takovou je třeba považovat zejména vyloučení soudce z důvodu podjatosti a jeho odůvodněnou nepřítomnost (v důsledku nemoci, dovolené, pracovní cesty apod.). Zastoupení soudců se stejně jako složení senátů musí řídit předem stanovenými pravidly, určenými rozvrhem práce⁵.

Důsledná konkrétní realizace zásady, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, je zajištěna tím, že jednotlivé případy jsou přidělovány k projednání jednotlivým soudcům toho kterého soudu na základě pevně stanoveného rozvrhu práce. Podle § 36 odst. 2 OSŘ určí rozvrh práce, který senát nebo který samosoudce příslušného soudu věc projedná a rozhodne. Rozvrh práce je organizační akt předsedy soudu, který vydává po projednání se soudcovskou radou vždy na období jednoho kalendářního roku. Způsob jeho vydání, jeho obsah a náležitosti a možnost a způsob jeho změn jsou upraveny v § 41 až 45 zákona o soudech a soudcích. Změna rozvrhu práce v průběhu kalendářního roku je možná v případě potřeby nového rozdělení prací u soudu. Vydaný rozvrh práce je veřejně přístupný.

Procesní i organizační zákonná ustanovení zajišťují, aby o věci rozhodoval předem známý soudce, a zajišťují i známost jeho náhradníka. „Ustanovení o rozvrhu práce je

⁵ Judikatura: ÚS 307/03

proto možné považovat za zákonné předpisy, které zajišťují požadavek, aby věc projednával a o ni rozhodoval zákonný soudce“⁶.

2.2. Vývoj a řešení v Ústavách některých dalších evropských států

Základní práva jsou veškerá práva občana vůči státu, která nemají soukromoprávní povahu, tedy práva subjektivní, veřejná. Veřejným právem je jednotlivci propůjčena právní moc k tomu, aby od státu vyžadoval určité chování. Znakem základních práv je většinou jejich zakotvení v ústavě, a tím závazná platnost i pro zákonodárce.

„Významný vývoj zaznamenala základní práva v 19. století. Vedl od „státu spočívajícího na zákonech, tj. od závaznosti zákonů pro správu kontrolovanou správním soudnictvím, ke „státu spočívajícím na ústavě“ 20. století. Přinesl závaznost ústavy, a tím vázanost základními právy pro legislativu, kontrolovanou ústavním soudnictvím“⁷.

Zde je zřetelně vidět protiklad mezi společností a státem: společnost jako oblast, ve které občan smí činit vše, co není zakázáno, stojí proti státu, který smí činit pouze , k čemu jsou jeho orgány právně zmocněny. Základní práva se tak stala nástrojem k ochraně společnosti před neomezeným užíváním zákona jako prostředku ke zmocnění státních orgánů. Základní práva jsou tak nejen zábranou před zásahem, nýbrž také závazkem státu k ochraně a zajištění základních práv.

Základní práva mají zajišťovat ochranu před svévolným výkonem moci. Základní právo na osobní svobodu, které bylo prosazováno v 19. století proti výkonu moci absolutistickým státem, se tak stává ústředním lidským právem. Nikomu nelze odebrat svobodu svévolně, pouze podle vůle a nálady držitele

⁶ Prof. JUDr. Alena Wintrová a kolektiv, *Civilní právo procesní*, 3. vydání, Linde Praha a.s., 2004

⁷ Ernest Markel, *Zákonný soudce – evropské základní právo?*, Soudcovské semináře, Lincec, 1995

politické moci. S tím byl od samého počátku spojován požadavek na to, aby byl zatčený předán svému soudci, tj. tomu, koho pro to stanoví zákon. V zájmu jednotlivce muselo být zabráněno tomu, aby na sebe takové řízení přebírali státní autority. Znemožněna měla být jakákoli kabinetní justice. Proto neudivuje, že v zákoně na ochranu osobní svobody z 27. října 1862, RGrBl Nr. 87, platném pro celé území starého rakouského státu, byla v § 1 do čela postavena zásada:

„Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“

„Tato souvislost je zvláště důležitá. Deklarace, že svoboda osobní nesmí být porušena, musí být rozvedena ustanovením o ochraně a zárukami na odpovídající, totiž na nejvyšší úrovni právního řádu, tedy na úrovni ústavní. Rozhoduje-li o osobní svobodě a o státních zásazích do této svobody svévolná instance, ustavená k tomu případ od případu podle libosti politické moci, a nikoli zákonný soudce, který je k tomu předem povolán všeobecně závaznými, generelně abstraktními normami podle objektivních kritérií, pak je zákonné prohlášení o tom, že svoboda osoby nesmí být porušena, bez užitku, byť by bylo vydáno na nejvyšší úrovni právního řádu v rámci ústavního právního předpisu“⁸.

Tuto věc lze přirovnat k situaci v oblasti soudcovské nezávislosti. Pokud ústava pouze deklaruje, že soudci jsou nezávislí, pak - pokud budou mít jiné státní moci vůli ovlivňovat judikaturu - to příliš nepomůže, nebude-li tato nezávislost zajištěna na stejné ústavně-právní úrovni zvláštními garancemi, jako je například neodvolatelnost a nepřeložitelnost soudců.

To, že soudce v rozhodovací činnosti nepodléhá příkazům, není žádným privilegiem soudců, nýbrž záruka pro ty, kdož jsou zákonu podrobeni. Ti by měli stanout před orgánem,

⁸ Ernest Markel, *Zákonný soudce – evropské základní právo?*, Soudcovské semináře, Lincec, 1995

který je determinován pouze zákonem a nikoli příkazy, tedy interními akty jiných mocí státu. Vyloučení příkazů znamená současně také ochranu jedné ze státních mocí. Soudcovská nezávislost by se minula účinkem, kdyby justiční správa, podléhající v konečném výsledku nejvyššímu správnímu orgánu, totiž ministru spravedlnosti, a proto determinována politickou státní mocí, mohla z podnětu stran přidělit soudce podle své libosti. Možnost vybrat soudce, od kterého lze za určitých okolností očekávat určitý právní názor a rozhodnutí, dává příležitost přivodit rozhodnutí, jehož nelze dosáhnout příkazem, právě šikovnou volbou určitého soudce. Nezávislost judikatury a zajištění zákonného soudce se tak nacházejí v těsné souvislosti, stejně jako tím daný zákaz výjimečných soudů, tedy rozhodovacích instancí sestavených „ad hoc“ pro konkrétní případ. To pak zase ukazuje na těsnou souvislost mezi základním právem na zákonného soudce a zásadou oddělení správy a justice.

Právo na zákonného soudce znamená, že příslušnost orgánu výkonu soudnictví, povoláného k rozhodování jako třetí moci ve státě, musí být možné stanovit zákonem. Toto právo je většinou utvářeno jako právo všeobecné a nikoli omezené na příslušníky státu. Nikdo, tedy žádný právní subjekt v rozsahu platnosti této normy, nesmí být vyloučen a svému zákonnému soudci odňat.

Tímto směrem se vyvíjely ústavy států v celém evropském prostoru od poloviny 19. století, mnohé však až v době nedávné. Formálně právní úprava základního práva na zákonného soudce je různá, podle doby vzniku každé ústavy. Většina moderních ústav staví souhrn základních práv, takřikajíc na znamení mimořádného významu, do popředí.

Belgická ústava v článku 8 stanoví, že nikdo nesmí být proti své vůli odňat svému zákonnému soudci, článek 8 řecké ústavy obsahuje tutéž úpravu a nadto ještě zákaz výjimečných soudů. Italská ústava stanoví v článku 25, že nikdo nesmí být

odňat svému zákonnému soudci a v článku 102 doplňuje: soudnictví je vykonáváno řádnými soudy, které jsou nasazovány podle předpisů o soudních řádech a těm také podléhají. Výjimečné a zvláštní soudy být zřizovány nesmí.

Podle článku 13 ústavy Lucemburského velkoknížectví nesmí být nikdo odňat soudci, jenž mu byl zákonně přidělen. Tyto úpravy jsou pozoruhodné tím, že ve svém důsledku přinejmenším naznačují nutnost úprav příslušnosti až po konkrétního soudce daného soudu v prostých právních prováděcích předpisech.

Rovněž španělská ústava se orientuje stejným směrem. Článek 24 dává každému právo na řádného, zákonem stanoveného soudce, článek 117 odst. 3 stanoví: „Výkon soudní moci rozhodovací a vykonávací přísluší ve všech řízeních výlučně soudům stanoveným zákonem. Těmito zákony jsou stanoveny řízení a příslušnost“. K tomu pak odst. 6 zakazuje zřizování výjimečných soudů. Zásadní úprava rakouské ústavy je obsažena v článku 83 B-VG. Zní: „(1) Organizace a příslušnost soudů se stanoví spolkovým zákonem. (2) Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“.

V právním řádu České republiky se příslušná úprava nenachází ve vlastním ústavním zákoně, ale v Listině základních práv a svobod, která podle článku 3 Ústavy tvoří součást ústavního řádu České republiky. V kapitole 5 o právu na soudní a jinou zákonnou ochranu článek 38 odstavec 1 nařizuje: „Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon“.

2.3. Ustanovení v Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod

Česká republika ratifikovala Úmluvu o ochraně lidských práv a svobod v roce 1991. Úmluva se stala díky svému téměř celoevropskému uznání nadnárodní právní normou, ale také integračním nástrojem, jehož význam si lze uvědomit teprve

v průběhu času, při pohledu na nesmírně dynamickou judikaturu štrasburských instancí. Z dnešního pohledu lze říci, že se tato Úmluva stala všeobecně uznávanou soustavou základních práv.

„Stěžejním bodem norem, důležitých pro soudnictví signatářských států Úmluvy, je článek 6 odstavec 1 věta první se svou rozsáhlou, byť na několik málo slov omezenou úpravou kompetencí, řádů, organizace a řízení soudů, jejíž dosah v současné době nelze ani dost dobře dohlédnout“⁹. Tato úprava v překladu (závaznou je ovšem pouze anglická nebo francouzská jazyková verze) zní:

„Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu“.

Je třeba poukázat na to, že výklad a definice obsahu jednotlivých právních pojmů Úmluvy jsou nesmírně těžké. Autonomní interpretace Evropským soudem pro lidská práva (dále ESLP) nevychází z úprav a definicí národních právních řádů jednotlivých členských států, nýbrž vychází z právního názoru ESLP na jednotlivé problémy z hlediska smyslu a účelu dotčených ustanovení Úmluvy. To způsobilo, že se tento výklad pak z hlediska národních právních řádů mnohdy ubíral cestami překvapivými a nepředpokladatelnými. Mezinárodní komentáře k Úmluvě se proto omezují pouze na prezentaci štrasburské judikatury na základě rozhodnutých konkrétních případů, k nimž je případně ještě připojen právní názor národních ústavních soudů k určitým otázkám Úmluvy.

Problémy se vyskytují při výkladu definice pojmu a významového obsahu termínu „soud“ s ohledem na výlučnou závaznost anglického a francouzského originálu textu Úmluvy.

⁹ Ernest Markel, *Zákonný soudce – evropské základní právo?*, Soudcovské semináře, Linec, 1995

V angličtině Úmluva používá výrazu „tribunal“ stejně tak jako ve francouzštině slova „tribunal“. Pojem „tribunal“ je v anglickém právu považován za neurčitý. „Tribunals“ plní v určitých věcných oblastech soudcovské a quasi-soudcovské úkoly, které se většinou vyskytují mimo rozsah úkolů, příslušejícím řádným soudům, označovaným jako „courts“. V popředí stojí tedy speciální znalosti členů „tribunals“ v určitých věcných oblastech, často zde působí soudy laické. Řízení jsou tedy mnohdy jednodušší než před „courts“, při rozhodování je kladen větší prostor pro uvážení, avšak určité procesní zásady, jako nestrannost rozhodování a právní slyšení, jsou respektovány.

Francouzské právo zase rozlišuje mezi „tribunaux judiciaires“ a „tribunaux administratifs“. První jsou řádné soudy ve věcech civilních a trestních, v odvolacích instancích působí pouze soudci z povolání. Druhé jsou naopak zákonem vytvořené kolegiální orgány, rozhodující při přítomnosti určitého kvora hlasů většinou. Řízení před tímto druhem soudů jsou kontradiktorní a písemná, jejich rozhodnutí je třeba zdůvodnit a věc jimi bývá vyřízena. V mnoha případech je ovšem dána možnost opravného prostředku.

Navzdory této pojmové divergenci, či právě naopak kvůli ní, vyvinul Evropský soud pro lidská práva autonomní výklad pojmu soud, který v mnohém ohledu odpovídá daleko více tomu, co chápe pod pojmem soud náš ústavní řád, než anglickému „tribunal“ nebo francouzskému „tribunal administratif“.

Použití anglického, respektive francouzského pojmu v originálních textech lze vysvětlit tím, že při vytváření Úmluvy byl na jedné straně učiněn pokus najít předpis, který by byl v souladu s právními řády co možná největšího počtu evropských států. Na druhé straně však byla pro článek 6 Úmluvy použita jako vzor deklarace lidských práv Spojených národů, odkud byla doslovně převzata příslušná pasáž.

Pro posouzení, zda rozhodoval soud, odpovídající požadavkům Úmluvy nemá vnitrostátní označení soudu žádný význam. Tento orgán musí mít základní znaky soudu podle Úmluvy. Z dosavadní judikatury Evropského soudu vyplývají za zvláštního přihlídnutí k souvislostem a ke smyslu a účelu úpravy Úmluvy následující kritéria, při jejichž splnění lze hovořit o soudu ve smyslu článku 6 odst. 1 Úmluvy.

Požaduje se zákonná základna, jakož i nezávislost a nestrannost rozhodovacího orgánu. Dále musí být v souladu s obecnou úpravou článku 6. odst. 1 zaručeno řízení, v němž bude věc slyšena řádným způsobem (anglicky „fair trial“), veřejně a v přiměřené lhůtě. Orgán musí sám zjišťovat právně relevantní skutečnosti. Na skutečnosti, zjištěné v řízení, které je v souladu s právním státem, aplikovat vnitrostátní zákony a právní zásady a nakonec na tomto základě přijmout rozhodnutí platné pro obě strany.

Zvláštní váha je přitom kladena na požadavek soudu založeného na zákonu. Evropský soud zde předpokládá, že v demokratické společnosti nemůže být organizace soudů ponechána volné úvaze exekutivy, nýbrž že musí být předem upravována zákonem. Zákonná základna zde slouží k tomu, aby byly vyloučeny výjimečné soudy, tedy soudy zřízené zákonem nebo správním aktem ad hoc.

Je otázkou, zda článek 6 odst. 1 Úmluvy obsahuje pouze právní základ pro existenci soudu nebo úpravu jeho způsobu práce a organizaci, či zda zahrnuje také jeho obsazení v konkrétním případě. Tato otázka dosud nebyla rozhodnuta a Evropský soudní dvůr ji ponechal výslovně otevřenou v případě Piersack versus Belgie, protože zastával názor, že při rozhodování v daném případě není dotčena.

Švýcarský spolkový soud, nejvyšší instance Konfederace i v otázkách ústavních, zde přece jen rozhodl, že článek 6 odst. 1 Evropské úmluvy se vztahuje také na složení soudu, který má skutkově rozhodovat o věci, avšak nikoli na pouhá

předběžná rozhodnutí. Štrasburská judikatura tedy není v otázkách zákonného soudce dosud tak rozsáhlá jako judikatura národních ústavních soudů, které mnohdy rozhodovaly na základě stejných norem.

Mimo pochyby je pak to, že článkem 6 odst. 1 Úmluvy je každému („everyone“, „toute personne“) zaručeno proti státu prosaditelné právo, že jeho občanskoprávní nebo trestní věc bude rozhodována soudní instancí, jejíž zřízení, organizace a řád spočívají na zákonu, tedy na generelně abstraktní právní normě, platící stejným způsobem pro každého, přijaté v souladu s ústavou zákonodárcem, povoláním podle ústavy, a že tento rozhodovací orgán musí být nezávislý.

Nezávislost znamená dle judikatury Evropského soudu pro lidská práva být nezávislý na stranách a správě, ale také na zákonodárci, s výjimkou povinnosti aplikovat platné právo na konkrétní případ. Tato nezávislost musí být vyjádřena jak v organizaci, tak i ve způsobu práce rozhodovacího orgánu. Organizační oddělení od stran, správy a eventuálně zákonodárce stejně jako soudcovské složení rozhodovací instance musí být tak zřejmé, aby to poznal i právník laik. „Justice must only be done, it must be seen to be done“, jak to pregnantně a plasticky formuloval Evropský soud v případě *Delcourt versus Belgie*.

Organizační nezávislost musí být rozpoznatelná z úpravy o složení, jakož o jmenování, odvolání a funkčním období členů soudu. Nezávislost ve způsobu práce znamená v první řadě svobodu od ingerence nesoudních míst, tedy především od příkazů nadřízených orgánů, ale také od tlaku médií a veřejnosti. Dále také znamená i organizaci vnitřního utváření vůle. Nelze než poznamenat, že obě kritéria nezávislosti a nestrannosti soudu, požadovaná Úmluvou, se v mnohém překrývají.

Pokud organizační úprava umožní, aby byl v konkrétním případě svévolně pro určité řízení učiněn příslušným určitý soudce,

pak je tím dotčeno jak právo na zákonného soudce, tak i nezávislost soudnictví. Těsnou souvislostí mezi soudem, založeným na zákoně, a jeho nezávislostí, vytvořenou článkem 6, odst. 1, větou první Úmluvy, garantuje tato Úmluva zásadně také právo na zákonného soudce v celoevropském měřítku. Toto právo, je-li porušeno, lze prosadit proti státu a proti jeho zákonné úpravě. Úmluva také přinesl pro budoucnost zákaz nahrazovat odpovídající právní normy takovými, které by ji odporovaly. Akční radius zákonodárce je omezen nadnárodními právními normami, a proto musí mimo jiné dbát i práva na zákonného soudce.

3. Princip zákonného soudu a zákonného soudce

3.1. Výlučnost státního soudnictví

Jedním z významu zásady „zákonného soudce“ je výlučnost státního soudnictví. Závaznosti a vynutitelnosti soudního rozhodnutí může být dosažena pouze prostřednictvím státní moci. Odsud vyplývá, že výkon soudnictví přísluší pouze státu, neboť jiným způsobem nelze dosáhnout závaznosti a vynutitelnosti soudních rozhodnutí. Soudnictví tedy patří k funkcím, které je stát povinen obligatorně zajišťovat.

Zajistit výkon soudnictví přísluší státu proto, že žádný jiný subjekt či organizace nemá v moderní společnosti faktickou možnost, aby ho zajišťovala. Nejde jen o zajištění ve smyslu organizačním, ale o zajištění závaznosti a vynutitelnosti soudních rozhodnutí. Soudnictví tedy může existovat pouze ve vazbě na stát. Uskutečněním této vazby je vytvoření soudů, jako zvláštních orgánů státu.

Výlučnost státního soudnictví má ovšem i své důsledky. „Výkon soudnictví nelze považovat za určité privilegium státu, ale naopak výlučnost jeho výkonu státem zakládá povinnost státu,

aby zajistil jeho řádný výkon v plném rozsahu pravomocí, které soudu patří"¹⁰.

Výkonu těchto povinností se stát nesmí vzdát, neboť by došlo k tomu, že porušení práva a jiné právní konflikty by nebyly řešeny, což by nutilo jednotlivé subjekty, aby vzaly právo do svých rukou a staly se soudci ve své vlastní věci. Pokud by stát nekonal svou povinnost zajistit fungování soudnictví, šlo by vlastně o „odepření spravedlnosti“ (denegatio iustitiae), neboť jiným způsobem se jí dovolat nelze. Nezáleží na tom, zda k odepření dojde v jednotlivém případě, anebo zda postihuje případů více. Mezi hromadné případy „odepření spravedlnosti“ patří tyto jevy:

- 1) nezajištění řádného výkonu soudnictví
- 2) omezení pravomoci soudů
- 3) přenášení funkcí soudů na orgány jiného typu atd.

Všechny tyto jevy mají společný základ a všechny vedou k disfunkčnosti a deformacím soudnictví.

S výkonem soudnictví jako s řešením právních konfliktů ovšem úzce souvisí i procesní zajištění vynutitelnosti vydaných rozhodnutí. Ani to nemůže zůstat v soukromých rukou, již z důvodů obnovy jednou rozhodnutého sporu, kromě toho i při výkonu rozhodnutí může taktéž dojít k dalším sporům (tzv. incidenční spory). Proto stát zajišťuje i vynutitelnost vydaných rozhodnutí úpravou jejich výkonu, která je buď součástí vlastního sporu anebo představuje samostatné soudní řízení.

Výkon soudnictví není jen základní funkcí státu, ale zároveň patří k funkcím nejstarším. Historicky vystřídalo svépomoc, ve které je každý soudcem ve vlastní věci. Soudnictví získává prostor podle toho, jak stát omezuje, reguluje a zakazuje použití svépomoci. V průběhu historie bylo soudnictví vykonáváno mnoha různými orgány a existovalo mnoho způsobů jeho výkonu. V moderním státě to jsou soudy jako zvláštní

¹⁰ Prof. JUDr. František Zoulík, *Soudy a soudnictví*, C.H.Beck, Praha 1995

státní orgány. Soudy v tomto pojetí se objevují již dříve, ale teprve v moderní době tvoří ucelenou strukturu, která je jedinou formou výkonu soudnictví.

Moderní soudy jsou charakterizovány třemi rysy, kterými jsou:

- a) specializace
- b) odbornost
- c) soudcovská nezávislost.

Specializací se rozumí, že soudy nevykonávají žádné jiné funkce, ale pouze soudnictví. Odborností rozumíme skutečnost, že rozhodující vliv u moderních soudů mají soudci, kteří nejsou laiky, ale vysokoškolsky vzdělaní právníci, kteří se souzení věnují jako svému výhradnímu povolání. Soudcovská nezávislost je nejen rysem charakterizujícím moderní soudy, ale současně i rysem specifikujícím soudnictví a odlišujícím soudy od orgánů jiného typu. Pro moderní soudy je typické nejen to, že nezávislost musí být takové povahy, aby soud měl ve sporu o právo postavení nezúčastněného (třetího subjektu) a zároveň i to, že soud je nezávislý nejen na stranách sporu, ale i na státu, který sám může být stranou sporu.

Článek 90 Ústavy České republiky stanoví: „Soudy jsou povolány především k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům. Jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy.“ „Toto ustanovení vyjadřuje hlavní poslání soudů - poskytovat zákonem stanoveným způsobem ochranu právům“¹¹. Tuto ochranu poskytují především soudy, jako státní orgány svého druhu, zvláště zřizované k poskytování ochrany práv. Způsob poskytování ochrany právům stanoví zákon. Ústava vymezuje sílu právního předpisu, přičemž způsob, jak mají soudy poskytovat ochranu právům,

¹¹ Prof. JUDr. Václav Pavlíček – JUDr. Jiří Hřebejk, Ústava a ústavní řád České republiky - komentář, 1. díl Ústavní systém, 2. vydání, Linde Praha a.s., 1998

je stanovena zejména v tzv. procesních předpisech, z nichž nejdůležitější pro činnost soudů jsou:

- a) občanský soudní řád (zákon č. 99/1963 Sb., ve znění novel),
- b) zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) (zákon č. 141/1961 Sb., ve znění novel).

Ústava dále stanoví ve článku 91 odstavci 1 soustavu soudů v České republice, která je tvořena čtyřmi (organizačními) články. Prvním (nejnižším) z nich jsou soudy okresní (obvodní soudy v hlavním městě Praze a Městský soud v Brně) Druhým článkem soustavy jsou soudy krajské (a Městský soud v Praze). Dalším článkem jsou soudy vrchní; sídlící v Praze a Olomouci. Soudní soustava je završena Nejvyšším soudem, sídlícím v Brně a spolu s ním i Nejvyšším správním soudem se sídlem taktéž v Brně.

Odstavec 2 článku 91 Ústavy říká: „Působnost a organizaci soudů stanoví zákon.“ Působnost soudů tedy vyplývá ze soudních řádů, jedná se o obsah činnosti, kterou soud na základě zákona vykonává. I organizaci soudů musí stanovit zákon. Zákon který organizaci soudů v současnosti stanoví je zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích. Tento zákon vymezuje soustavu soudů a hlavní zásady jejich činnosti, organizaci a činnost soudů, ustanovování soudců a přísedících, zánik funkce soudců a přísedících atd..

Vedle soudního řízení, kterým stát zaručuje právo na soudní ochranu, umožňuje však stát v určitých případech v soukromoprávních vztazích, aby právní spor účastníci určitého právního vztahu svěřili místo soudu jinému orgánu soukromé povahy. Tento způsob řešení právního sporu pak pro zúčastněné strany představuje alternativu vůči soudnímu řízení. „Od omezování soudní pravomoci se liší tím, že jde o alternativu, tedy o určitý postup daný na výběr“¹². Jestliže se záležitost nedostane před soud, děje se tak z vůle

¹² Prof. JUDr. František Zoufík, Soudy a soudnictví, C.H.Beck, Praha 1995

účastníků, kteří dali přednost jinému způsobu řešení. Ostatně u některých z alternativních řešení poskytuje stát možnost jejich vynutitelnosti. Mezi alternativní způsoby řešení sporů patří tyto:

- a) smírčí jednání (konciliace)
- b) zprostředkování (mediace)
- c) rozhodčí řízení (arbitráž).

Důvodů existence alternativních způsobů řešení sporů je několik. Tyto důvody spočívají v podstatě na výhradách vůči soudnímu uplatnění práv. Jde o určitou ztrátu kontroly nad sporem, která vyplývá z toho, že soud je povinen pokračovat v zahájeném řízení z úřední povinnosti. Další z hlavních výtek je pak nákladnost a délka soudního řízení. Ne všechny z těchto výtek jsou však odstraněny při všech alternativních řešeních sporu.

Souhrnně k alternativním způsobům řešení soudních sporů lze uvést, že mají význam pouze tehdy, pokud jsou schopny poskytnout něco jiného než soudní projednání, popřípadě překonat některé jeho nedostatky. Všechny alternativní způsoby řešení sporů se liší od soudního projednání sporu také tím, jakými pravidly se má řídit rozhodování. Soud rozhoduje spor výlučně podle právních norem. Při alternativních způsobech řešení sporu lze uplatnit i jiná hlediska, zejména účelnost a hospodárnost řešení, respektování vžitých zvyklostí atd.. Proto i rozhodci nemají spor posuzovat pouze podle práva, ale je třeba brát na zřetel i hledisko ekvity, obchodní zvyklosti apod.. V opačném případě lze sotva připustit, že jde o alternativu k soudnímu řešení, a pokud by o alternativu nešlo, nebyl by takovýto způsob řešení sporu přijatelný a byl by v rozporu s principem, že pouze stát zajišťuje soudnictví. Tyto alternativy totiž soudnictvím nejsou a mohou proto být vykonávány mimo státní aparát. Naopak musí být takto

vykonávány, protože jinak by se v rámci státu vyvíjel systém konkurenčního soudnictví.

3.2. Složení soudu pro určitou kauzu

Požadavek zákonného soudce musí být naplněn i v otázce tzv. „obsazení soudu“ neboli jeho konkrétního složení v každém jednotlivém případě. Jde přitom o dvě otázky: jednak zda a kdy rozhoduje jeden soudce sám (samosoudce), a zda a kdy rozhoduje více soudců v senátu (kolegiátní rozhodování). Za druhé jde o otázku, zda vůbec a jak se na kolegiátním rozhodování podílí občané - laici (jako porotci či přísedící).

Ústava České republiky v článku 94 odstavci jedna stanoví: „Zákon stanoví případy, kdy soudci rozhodují v senátu a jaké je jeho složení. V ostatních případech rozhodují jako samosoudci“. Z toho vyplývá, že Ústava ukládá zákonu, aby stanovil případy, kdy soudci rozhodují v senátu a jaké je složení takového senátu. Tam kde zákon nepředepíše senátní rozhodování, rozhoduje samosoudce. „Ústava ponechává zcela na zákonodárci, aby způsob rozhodování soudců stanovil sám“¹³.

Způsob rozhodování soudů stanoví procesní předpisy, podle nichž probíhá řízení před soudy. Těmito předpisy jsou občanský soudní řád a trestní řád.

Článek 94 odstavec 2 Ústavy dále stanoví: „Zákon může stanovit, ve kterých věcech a jakým způsobem se na rozhodování soudů podílejí vedle soudců i další občané“. V tomto ustanovení Ústava jednak zakládá možnost účasti dalších občanů na rozhodování soudů (laiků, přísedících) a dále zmocňuje zákon, aby podíl těchto dalších občanů na rozhodování soudů stanovil. Toto ústavní ustanovení zároveň

¹³ Prof. JUDr. Václav Pavlíček – JUDr. Jiří Hřebejk, Ústava a ústavní řád České republiky - komentář, 1. díl Ústavní systém, 2. vydání, Linde Praha a.s., 1998

znamená, že soudy rozhodují buď jen za prostřednictvím soudců (z povolání), nebo i za účasti dalších občanů - přísedících. Účast přísedících při rozhodování soudů vyplývá ze zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ze složení soudů i jednotlivých senátů. Postavení přísedících při činnosti soudů vyplývá z občanského soudního řádu a z trestního řádu. Přísedící se podílejí na rozhodování jen pokud soudy rozhodují v prvním stupni. Přísedící se mohou podílet na rozhodování jen vedle soudců, nikdy nemohou rozhodovat sami. V civilním řízení rozhoduje v 1. instanci převážně samosoudce (až na věci pracovní), v opravných řízeních zásadně rozhoduje senát. Účast laiků na soudním rozhodování je možná výlučně v senátech v 1. instanci a to pouze tam, kde nerozhoduje samosoudce, tedy v již zmíněných pracovních věcech (§ 36a OSŘ).

3.3. Soudnictví v totalitních režimech

„Snaha o ovlivňování soudního rozhodnutí je nevykořenitelná. Je to dáno i tím, že se lze omezit na osobu jednoho soudce či nanejvýš na soudní senát“¹⁴. Mezi nejnebezpečnější prostředky ovlivňování patří ovlivňování nátlakové, prováděné hlavně činiteli moci výkonné s uplatňováním tvrzených zájmů veřejných. Nátlakové prostředky mohou být i jiné než materiální povahy. Např. docházely nátlakové naorganizované rezoluce ze závodů, vyráběné bez opravdové znalosti skutkové podstaty věci, bez znalosti práva. Patřili sem výkonnou mocí organizované veřejné procesy s naorganizovanou jednostranně zaujatou veřejností. Také pomocí sdělovacích prostředků se vyráběla atmosféra, kterou lze nazvat jako „lynčování syndrom“. „Vyrábění této atmosféry psychického nátlaku na soudce však mohlo být doprovázeno obavou před možným uplatněním sankcí znamenajících manipulaci s osobou soudce.

¹⁴ J. Bičovský, K pojmu „zákonný soudce“, Soudcovské semináře, Linec, 1995

Zkušenosti minulých století přivodily potřebu vytvoření zásad pro zabezpečení postavení soudce, aby se nemohlo s ním manipulovat, popř. aby se nemohlo zmanipulovat, aby věc nerozhodoval soudce nemanipulovatelný, ale aby ji rozhodoval soudce zmanipulovaný¹⁵.

Tak se došlo k tomu, že soudce má být trvale ustanovený, neodvolatelný, nepřeložitelný a vždy jen ten, kdo je pro výkon soudcovské funkce v určité kauze podle zákona povolán.

„Ústavní princip zákonného soudce nelze obcházet, byť by důvody k tomu byly jakékoli; tím méně jej nelze zakrývat poukazem na "jinak věcnou správnost" rozhodnutí, které bylo vydáno v rozporu s ním, neboť - mimo jiné - nejen historické zkušenosti, ale i zkušenosti z nedávné doby totalitního režimu, přesvědčivě ukazují, jak pro jedince nebezpečné a pro celou společnost škodlivé je při nalézání práva povolávat k výkonu spravedlnosti soudy a soudce podle účelových hledisek či výběru“¹⁶.

Součástí ústavního principu „nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“ je i závazek adresovaný zákonodárci, aby nevydal zákon, který je s touto zásadou v rozporu. Příkladem takového zákona je norma, omezující pravomoc soudů v případech, kdy je nezastupitelná, jakož i zákony, které přenášejí určitou část výkonu soudnictví na jiný orgán. V takovýchto případech dochází k tomu, že spor již nerozhoduje nezúčastněný třetí, ale orgán, který může mít zájem na určitém způsobu řešení.

„K přenášení funkcí soudů na jiné orgány bylo typickým pro totalitní státy socialistického typu. Bylo v nich projevem dvou tendencí, první byla snaha o omezení pravomocí soudů upevňováním pozice správních orgánů a vytvářením orgánů „sui generis“. Druhou tendencí bylo přenášení úkolů soudů na instituce nestátní povahy, které bylo součástí šířeji

¹⁵ J. Bičovský, K pojmu „zákonný soudce“, Soudcovské semináře, Linec, 1995

¹⁶ Judikatura: ÚS 232/95

pojatého záměru zajišťovat tímto způsobem tzv. „odumírání státu“¹⁷.

K upevňování pozice správních orgánů dochází především tím, že prakticky chybí správní soudnictví. Soudní kontrola správních aktů má v těchto státech má povahu pouhého torza a vůbec neplní funkci, kterou plnit má. Jedná se vlastně o obecné vyloučení soudní pravomoci, pokud jde o rozhodování o subjektivních právech veřejnoprávní povahy.

Mezi orgány „sui generis“, na které totalitní stát přenesl některé z úkolů soudu patří například hospodářská arbitráž. Jednalo se o státní orgán nejasné povahy, do jehož pravomoci patřilo rozhodování hospodářských sporů a zakládání některých právních vztahů v této oblasti. Důvod ustanovení byl v tom, že při rozhodování o hospodářských záležitostech nemělo být postupováno jen podle práva, ale mělo být zároveň přihlíženo i k zásadám hospodářské politiky státu.

Dalším orgánem „sui generis“ bylo státní notářství. Tento orgán vznikl tím, že došlo k etatizaci notářů a k přeměně instituce notářství ze svobodného povolání ve státní orgán. Tomuto novému státnímu orgánu byly svěřeny některé soudní agendy, zejména agendy nesporného řízení. Státní notářství mělo v důsledku toho dvojí tvář: první byla podmíněna jeho původní činností (zejména listinnými), ta druhá se týkala nesporného řízení. Došlo tím ke škodě v obou agendách, listinná část byla nadbytečně „zestátněna“ a rozhodovací činnost nevykonával orgán soudního typu. Od této působnosti státního notářství je ovšem třeba odlišit případy, kdy notář působí jako tzv. soudní komisař; jejich podstatou je, že jsou mu v některých druzích řízení (např. v dědickém řízení) svěřeny určité procesní úkony, jimiž připravuje rozhodnutí soudu, avšak nikdy sám ve věci nerozhoduje.

Mezi nestátní orgány, na něž byly přenášeny funkce soudů, je třeba uvést místní lidové soudy, jejichž koncepce byla

¹⁷ Prof. JUDr. František Zoulík, *Soudy a soudnictví*, C.H.Beck, Praha 1995

typická pro přenášení funkcí státu na instituce nestátní. „Byly zaměřeny na postih drobné kriminality, který by měl být rychlý a operativní, zatímco tyto soudy rozhodovaly zdlouhavě. Byly zcela svěřeny laikům, takže požadavek odbornosti zde nebyl vůbec respektován. Jejich zřejmé nedostatky a disfunkčnost vedly k tomu, že se neujaly ani v podmínkách totalitního státu přes jeho podporu, kterou jim poskytoval“¹⁸.

Mezi dalšími nestátními orgány můžeme uvést orgány, které rozhodovaly některé pracovní právní věci a dále sem patří i rozhodčí komise jako orgány odborové, které byly obligatorně či fakultativně zřizovány k předběžnému posuzování pracovních sporů.

4. Příslušnost soudů

Určení konkrétního soudu je záležitostí ustanovení o příslušnosti soudu. Otázka příslušnosti je důležitá i z hlediska „zákonného soudce“. Ústavní soud při interpretaci základního práva na „zákonného soudce“ zahrnul do jeho rámce i dodržení zákonných podmínek určení příslušnosti soudu. „Princip „zákonného soudce“ představuje v demokratickém právním státu jednu z garancí nezávislého a nestranného soudního rozhodování. Dodržení obecných zákonných podmínek stanovení příslušnosti soudu pak brání eventuálnímu určování příslušnosti soudu s cílem ovlivnění výsledku rozhodování.

Dospěl-li Ústavní soud ve své judikatuře k závěru, dle něhož princip obecnosti je jedním z klíčových požadavků stanovení příslušnosti soudu, pak pod rámeček ochrany základního práva na zákonného soudce dle článku 38 odst. 1 Listiny nutně podřazuje i dodržení zákonných podmínek vymezujících příslušnost soudů“¹⁹.

¹⁸ Prof. JUDr. František Zoufík, *Soudy a soudnictví*, C.H.Beck, Praha 1995

¹⁹ Judikatura: ÚS 133/04

Ustanovení o příslušnosti jsou důsledkem mnohosti soudů v rámci soudní soustavy a představují pravidla o tom, na který soud je třeba se obrátit (z hlediska účastníků) a který soud má povinnost věc projednat a rozhodnout o ní. Příslušnost vymezuje působnost jednotlivých soudů v rámci soudní soustavy.

„Pravidla příslušnosti se soudů se řídí určitými zásadami, jejichž cílem je dosáhnout toho, aby proces proběhl u soudu, který má k tomu relativně nejlepší možnosti“²⁰. Takovým soudem je obvykle soud, který má nejbližší k účastníkům nebo předmětu řízení. Toto pravidlo však musí občas ustoupit jiným hlediskům, například zvláštním nebo vyšším požadavkům na specializaci či odbornost soudců. Hledisek pro určování optimální příslušnosti je několik a někdy působí i proti sobě. Je třeba mezi nimi provádět výběr, omezit jejich počet a vybrat jen ty nejpodstatnější a tím omezit přílišnou složitost pravidel pro určování příslušnosti.

Pravidla příslušnosti lze dělit podle toho, zda upravují rozsah působnosti mezi soudy různých článků soudní soustavy anebo mezi soudy téhož článku. V prvním případě hovoříme o příslušnosti věcné a o příslušnosti funkční. V druhém případě se jedná o příslušnost místní, popř. i o příslušnost kauzální.

Věcná příslušnost určuje soudy, které jsou příslušné projednat a rozhodnout věc jako soudy prvního stupně. Jedná se o to, zda bude probíhat řízení v prvním stupni na úrovni okresního nebo krajského soudu. Věcná příslušnost je upravena v § 9 OSŘ. Toto ustanovení je založeno na zásadě, že věcně příslušné jsou okresní soudy, nestanoví-li zákon jinak. Věcná příslušnost krajských soudů je pak stanovena v § 9 odstavec 2 a 3 OSŘ, přičemž odstavec 3 se týká obchodních věcí, kdežto odstavec 2 všech ostatních.

²⁰ Prof. JUDr. Alena Wintrová a kolektiv, Civilní právo procesní, 3. vydání, Linde Praha a.s., 2004

Podle § 9 odstavec 4 OSŘ může být zvláštním předpisem založena i věcná příslušnost Nejvyššího soudu. Nejvyšší soud potom rozhoduje nejen v první, ale vlastně i v jediné instanci. Zvláštním předpisem, který zakládá věcnou příslušnost Nejvyššího soudu, je například § 67 zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, v platném znění, podle něhož Nejvyšší soud rozhoduje o uznání cizích rozhodnutí.

Funkční příslušnost určuje dělení působnosti mezi soudy různých článků soudní soustavy při projednání jedné a téže věci. Jinak řečeno určuje, který soud rozhoduje o opravných prostředcích, ať už řádných nebo mimořádných.

Funkční příslušnost je upravena v § 10 a § 10a OSŘ. O odvolání rozhoduje soud bezprostředně vyššího stupně, tj. krajské soudy o odvoláních proti rozhodnutím soudů okresních a vrchní soud proti rozhodnutím soudů krajských. O dovoláních proti rozhodnutím odvolacích soudů rozhoduje vždy Nejvyšší soud.

Věcná a funkční příslušnost se zakládá ve shodě s článkem 38 odstavec 1 Listiny pouze na zákonu. Naše právní úprava nepřipouští tzv. atrakci, při níž soud vyššího stupně může „přitáhnout“ věc k sobě a sám o ni rozhodnout jako soud 1. stupně anebo jako soud odvolací. Tuto možnost poskytovala úprava, která po určitou dobu platila v období totalitního státu a sice proto, aby u významných případů bylo zajištěno jejich řešení v souladu s politickými zájmy.

Místní příslušnost vymezuje rozsah působnosti mezi soudy stejného článku soudní soustavy. Pro její ustanovení je nezbytné, aby každý soud měl určen územní obvod své působnosti. Tento územní obvod je pro všechny soudy stanoven přílohami k zákonu č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích.

Podle § 11 odst. 1 OSŘ se řízení koná u příslušného soudu. Odsud vyplývá, že se řízení koná u toho soudu, který je příslušný nejen věcně, ale i místně. Pravidla o místní

příslušnosti nevyklučují, že v určitých případech může být místně příslušných několik soudů; v tomto případě se řízení může konat u kteréhokoliv z nich.

Místní příslušnost lze rozlišovat na:

- a) příslušnost obecnou
- b) zvláštní příslušnost danou na výběr
- c) zvláštní příslušnost výlučnou.

Vzájemný vztah mezi nimi spočívá v tom, že není-li to vyloučeno, platí příslušnost obecná.

Obecná místní příslušnost spočívá v tom, že k řízení je příslušný tzv. obecný soud, a to obecný soud žalovaného. Zásadní vymezení obecného soudu obsahuje § 85 OSŘ.

Zvláštní místní příslušnost daná na výběr je upravena v § 87 OSŘ. V tomto ustanovení jsou uvedeny soudy, u nichž lze žalovat vedle obecného soudu nebo vedle krajského soudu, v jehož obvodu je obecný soud.

Při výlučné místní příslušnosti, která je upravena v § 88 OSŘ, musí řízení proběhnout u takto určeného soudu místo u soudu obecného nebo daného na výběr. Většina výlučných místních příslušností se týká nesporných řízení.

V obchodních věcech připouští zákon tzv. prorogační dohodu, která se nachází (26Uv § 89a OSŘ. Na jejím základě mohou účastníci sjednat jinou místní příslušnost, než je stanovena v zákoně, avšak s výjimkou výlučné místní příslušnosti. Dohoda musí být uzavřena předem a písemně a k žalobě musí být přiložena.

V některých úpravách existuje i tzv. kauzální příslušnost, spočívající v tom, že věci určitého druhu projednávají k tomu účelu zvláště určené soudy, které však zůstávají součástí dané soudní soustavy. V současné době však u nás není kauzální příslušnost upravena.

Otázku zda je soud příslušný, zkoumá soud jako jednu z podmínek řízení. Důvod k tomu aby o ní rozhodoval, je dán pouze tehdy, jestliže tato podmínka není splněna a je třeba

z toho vyvodit důsledky, anebo tehdy, jestliže její splnění namítá účastník. Soud zkoumá věcnou a místní příslušnost na základě § 104a a § 105 OSŘ.

Při zkoumání věcné a místní příslušnosti se uplatňuje zásada zvaná *perpetuatio fori*, která je pro věcnou i místní příslušnost vyjádřena v § 11 odst. 1 OSŘ. Tato zásada znamená, že pro určení příslušnosti jsou relevantní okolnosti, jaké tu byly v době zahájení řízení. Pozdější změny nemají na určení příslušnosti vliv.

Místní příslušnost může soud zkoumat, jen pokud nezačne jednat ve věci samé. Později ji může (2) zkoumat jen k námitce účastníka, pokud ji uplatnil při prvním úkonu, který mu přísluší.

Naopak věcnou příslušnost zkoumá soud kdykoliv za řízení, přičemž ale platí, že pro její zkoumání jsou vždy určující okolnosti, které zde byly při zahájení řízení. Kromě toho otázku příslušnosti posuzuje též odvolací a dovolací soud s tím, že dojdou-li k závěru, že nerozhodoval věcně příslušný soud, je třeba napadené rozhodnutí zrušit.

Dojde-li soud k závěru že není příslušný, rozhodne o své místní nepřislušnosti a po právní moci usnesení věc postoupí příslušnému soudu. Pokud tento s tím nesouhlasí, podstoupí věc svému nadřízenému soudu, jehož rozhodnutím jsou oba soudy vázány.

Rozhodování o věcné příslušnosti je naopak svěřeno zásadně vrchním soudům. Vrchní soud rozhodne o tom, který soud je příslušný (neřeší však příslušnost místní). Pokud bylo řízení zahájeno u vrchního soudu a ten dojde k závěru, že není věcně příslušný, rozhodne rovněž o tom, který soud věc projedná a rozhodne. Místo vrchního soudu rozhoduje o věcné příslušnosti Nejvyšší soud, jestliže se řeší, zda není dána jeho věcná příslušnost. Rozhodnutím vrchního nebo Nejvyššího soudu jsou vázány soudy i účastníci.

K rozhodování o příslušnosti dochází dále v souvislosti s příkázáním (delegací) věci jinému soudu téhož stupně. Při delegaci tak dochází ke změně místní příslušnosti. V § 12 OSŘ jsou upraveny dvě formy delegace:

- a) delegace nutná
- b) delegace vhodná.

O delegaci nutnou jde tehdy, jestliže příslušný soud nemůže věc projednat a rozhodnout proto, že všichni jeho soudci jsou vyloučeni.

O delegaci vhodnou se jedná v případě, jestliže je účelnější a hospodárnější, aby o věci rozhodl jiný soud. O delegaci rozhoduje usnesením soud, který je oběma soudům společně nadřízen.

Místní příslušnost může být určena rozhodnutím Nejvyššího soudu v případech uvedených v § 11 odst. 3 OSŘ. Jde o případy, kdy podmínky místní příslušnosti chybějí anebo je nelze zjistit. Určení příslušnosti se může vztahovat jak na soud okresní, tak na soud krajský, pokud má ve věci rozhodovat jako soud 1. stupně. Věcná příslušnost musí být při určení příslušnosti zachována.

5. Určení zákonného soudce (u konkrétního soudu)

5.1. Rozvrh práce a jeho vymezení v zákoně

„Součástí základního práva na zákonného soudce je i zásada přidělování soudní agendy a určení složení senátů na základě pravidel, obsažených v rozvrhu práce soudů“²¹.

Podle § 36 odst. 2 OSŘ určí rozvrh práce, který senát nebo který samosoudce příslušného soudu věc projedná a rozhodne. Rozvrh práce je organizační akt předsedy soudu, který vydává

²¹ Judikatura: ÚS 307/03

po projednání se soudcovskou radou vždy na období jednoho kalendářního roku.

Podrobnější úpravu rozvrhu práce nalezneme v oddílu šestém zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, který se nazývá „Vnitřní organizace soudů a rozvrh práce“. Rozvrhem práce se pak konkrétně zabývají ustanovení § 41 až § 45 zákona o soudech a soudcích.

V § 41 odst. 1 se říká: „Rozdělení jednotlivých věcí, které mají být u soudu projednány a rozhodnuty, do soudních oddělení se řídí rozvrhem práce“. Odstavec 2 pak navazuje: „Rozvrh práce vydává na období kalendářního roku předseda soudu po projednání s příslušnou soudcovskou radou; rozvrh práce musí být vydán nejpozději do konce předchozího kalendářního roku. V průběhu kalendářního roku může předseda soudu rozvrh práce změnit, jen jestliže to vyžaduje potřeba nového rozdělení prací u soudu“. V odstavci 3 je napsáno: „Vydaný rozvrh práce je veřejně přístupný; každý má právo do něho nahlížet a činit si z něj výpisy nebo opisy“.

Požadavku na důsledné respektování ústavního pořádku odpovídá, aby ústavní princip zákonného soudce nastolený ustanovením článku 38 odst. 1 Listiny základních práv a svobod byl legislativně proveden zákonem, jak to vyplývá z druhé věty citovaného ustanovení Listiny, která zní: „Příslušnost soudu a soudce stanoví zákon“.

„Naplnění tohoto principu je zajištěno, vedle úpravy jednotlivých typů příslušnosti soudů a dalších institutů upravených procesními předpisy, též tím, že zákon o soudech a soudcích upravuje institut rozvrhu práce soudu a stanoví základní požadavky na jeho vydání a obsah“²².

Podrobnou úpravu postupu při sestavování rozvrhu práce obsahuje ustanovení § 1 instrukcí ministerstva spravedlnosti

²² Jiří Kocourek, Jan Záruba, Zákon o soudech a soudcích - Zákon o státním zastupitelství - Komentář, 2. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2004

č. 1/2002 SIS, kterými se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy.

Návrh rozvrhu práce pro příští kalendářní rok k projednání soudcovskou radou sestavuje předseda soudu nejpozději do 30. listopadu každého roku. Rozvrh práce obsahuje v záhlaví jméno a příjmení předsedy soudu a jeho místopředsedy. Dále se stanoví způsob rozdělení věcí mezi jednotlivá soudní oddělení, která se vytvářejí jednotlivé senáty a samosoudce; stanoví se i způsob rozdělení věcí mezi předsedy senátů, pokud jich působí více v jednom oddělení. Zároveň se jmenovitě určí soudci, přísedící, vyšší soudní úředníci, soudní tajemníci a soudní vykonavatelé pro působení v jednotlivých odděleních a stanoví se jejich zatupování pro případ nepřítomnosti delší než tři měsíce, vyloučení anebo z jiných závažných důvodů stanovených zákonem (u soudců) či z jiných vážných důvodů (u vyšších soudních úředníků) tak, aby bylo zřejmé, který senát nebo soudce, vyšší soudní úředník, soudní tajemník nebo soudní vykonavatel věc projedná a rozhodne. Dále se pak vedle jednotlivých soudních oddělení uvede správa soudu, včetně podatelny, spisovny a účtárny. Rovněž se určí, jak jsou začleněni zaměstnanci odborného aparátu soudu a kterými pracemi se pověřují.

V rozvrhu práce jsou jednotlivá soudní oddělení a oddělení obchodního rejstříku označena běžnými arabskými číslicemi. Správa soudu včetně podatelny, spisovny a účtárny se číselně neoznačuje. V rozvrhu práce se uvede též rozvržení pracovní doby (úřední hodiny) a doba určená pro styk s veřejností.

Schválený rozvrh práce poté zašle předseda okresního soudu na vědomí příslušnému krajskému soudu do 20. prosince každého roku. Předseda krajského a vrchního soudu ve stejném termínu zašle schválený rozvrh práce Ministerstvu spravedlnosti. Tyto orgány je třeba neprodleně informovat i o změně rozvrhu práce v průběhu roku.

„Kromě procesních pravidel určování příslušnosti soudů a jejich obsazení jako garance proti možné svévoli je součástí základního práva na zákonného soudce i zásad přidělování soudní agendy a určení složení senátů na základě pravidel obsažených v rozvrhu práce soudů“²³.

Do rámce základního práva na zákonného soudce nutno podřadit i požadavek vyloučení soudců z projednávání a rozhodování věci z důvodu jejich podjatosti.

Mezi požadavky, jež vyplývají pro rozvrh práce z článku 38 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, patří dále předvídatelnost a transparentnost obsazení soudu, včetně zastupování, pro účastníky řízení. Ještě naléhavější je pak tento požadavek v případě možnosti rozhodování soudu bez jednání. Osoba soudce ve složení senátů musí tedy být jista předem, než návrh ve věci civilní, resp. obžaloba ve věci trestní dojde soudu.

Pokud příslušný senát stanovený rozvrhem práce soudu projedná a rozhodne věc v jiném než určeném složení, může se tak stát pouze tehdy, jestliže je absence rozvrhem práce soudu určených soudců důvodná. Za takovou je třeba považovat zejména vyloučení soudce z důvodů podjatosti a jeho odůvodněnou nepřítomnost (v důsledku nemoci, dovolené, pracovní cesty apod.). Zastoupení soudců se stejně jako složení senátů musí předem řídit stanovenými pravidly určenými rozvrhem práce.

Funkci rozvrhu práce proporcionálně přidělovat projednávané věci mezi jednotlivé senáty, respektive soudce, je nutno považovat ve vztahu k požadavkům plynoucím z článku 38 odst.1 Listiny, a to zejména k požadavku předvídatelnosti a transparentnosti obsazení soudu pro účastníky řízení, za sekundární.

²³ Jiří Kocourek, Jan Záruba, Zákon o soudech a soudcích - Zákon o státním zastupitelství - Komentář, 2. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2004

v tomto kontextu je třeba pohlížet i na postavení soudců, kteří byli k určitému soudu dočasně přiděleni podle ustanovení § 68 až § 70 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích. V souladu s principem zákonného soudce podle článku 38 odst. 1 Listiny je proto takové rozhodnutí o dočasném přidělení a jeho realizace, kdy soudce v důsledku svého dočasného přidělení přestal na dobu dočasného přidělení vykonávat funkci soudce u soudu, u něhož jinak působí, respektive k němuž je přidělen nebo přeložen. Dočasné přidělení je proto vždy možné pouze na konkrétní dobu, aniž může mít vazbu na vyřizování konkrétních věcí.

Aby rozvrh práce byl skutečně relevantním nástrojem realizace principu nezávislého soudce podle článku 38 odst. 1 Listiny, musí jeho obsah respektovat právní úpravu vymezující působnost příslušného soudu a jeho pobočky, je-li zřízena. Pokud by byl rozvrh práce sestaven tak, že tomuto požadavku nevyhovuje, byl by princip zákonného soudce porušen přesto, že by jinak rozvrh práce byl schválen zákonem stanoveným postupem, a i přesto, že by o konkrétní věci, která ovšem podle právních předpisů upravujících příslušnost soudu do rozhodovací pravomoci tohoto soudu nenáleží, rozhodovali rozvrhem práce určení soudci.

Stejně tak by bylo porušením tohoto principu, pokud by naopak byla respektována příslušnost soudu, ale ve věci by rozhodoval soudce, který v rozvrhu práce určen k takovému rozhodnutí nebyl, nebo kdyby rozhodoval jinak nesprávně obsazený soud, například rozhodoval-li by samosoudce namísto senátu, nebo rozhodoval-li by správně senát, ale chybně složený, nebo složený z osob, které v době rozhodování nebyly v postavení soudce nebo přísedícího soudu příslušného k rozhodování.

Proto, aby prostřednictvím rozvrhu práce byl naplněn princip zákonného soudce, je třeba, aby rozvrh práce respektoval, jak bylo již výše uvedeno, všechny požadavky na zákonnou

příslušnost soudu i konkrétních soudců, přičemž je třeba důsledně dbát na splnění požadavku, aby již v den, kdy soudu věc došla, bylo možno nepochybně zjistit, do kterého soudního oddělení věc náleží, a to bez použití rejstříků nebo jiných evidenčních pomůcek. Ze stejných důvodů musí rozvrh práce reagovat na změny, ke kterým dochází v případech, kdy je soudce odvolán z funkce pravomocným rozhodnutím kárného senátu, nebo je-li stejným způsobem odvolán z funkce předsedy senátu.

Zákon též zaručuje, že rozvrh práce je veřejně přístupný a že každý má právo do něho nahlížet a činit si z něj výpisy nebo opisy. Tím je zaručen jeden z nezbytných požadavků na praktickou realizaci principu zákonného soudce, kterým je záruka předvídatelnosti toho, kdo bude o konkrétní věci rozhodovat. „Ustanovení § 2 odst. 2 vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů stanoví povinnost uvádět informace o tom, kde je rozvrh práce na soudu uložen a v jakou dobu lze do něj nahlížet a činit z něj opisy a výpisy, na úřední desce soudu“²⁴.

Obsah rozvrhu práce upravuje § 42 zákona o soudech a soudcích. V odstavci jedna se říká: „ V rozvrhu práce soud se zejména:

- a) jmenovitě určují soudci tvořící senát, samosoudci, přisedící, asistenti soudců, vyšší soudní úředníci, soudní tajemníci a soudní vykonavatelé, kteří budou působit v jednotlivých soudních odděleních,
- b) stanoví okruh věcí, které se projednávají a rozhodují na pobočce soudu (§ 13),
- c) stanoví způsob rozdělení věcí mezi jednotlivá soudní oddělení,

²⁴ Jiří Kocourek, Jan Záruba, Zákon o soudech a soudcích - Zákon o státním zastupitelství - Komentář, 2. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2004

d) určují soudci, kteří budou zastupovat v jednotlivých odděleních soudce, kteří nemohou věc z důvodů nepřítomnosti nebo vyloučení anebo z jiných důvodů stanovených zákonem projednat a rozhodnout,

e) určuje zastupování asistentů soudců, vyšších soudních úředníků, soudních tajemníků a soudních vykonavatelů působících v jednotlivých soudních odděleních pro případ, že nemohou provést úkony ve věci z důvodů nepřítomnosti nebo vyloučení anebo z jiných vážných důvodů."

Druhý odstavec navazuje: „Věci se rozdělují mezi jednotlivá soudní oddělení podle jejich druhu, určeného předmětem řízení v jednotlivé věci, ledaže jde o věci, jejichž povaha nebo význam takové opatření nevyžadují. Způsob rozdělení věcí musí být současně stanoven tak, aby byla zajištěna specializace soudců podle zvláštních právních předpisů, aby věci, které projednávají a rozhodují na pobočce soudu, připadly soudnímu oddělení působícímu na této pobočce, aby pracovní vytížení jednotlivých soudních oddělení bylo, pokud je to možné, stejné a aby nejpozději v den, kdy věc soudu došla, bylo bez využití rejstříků nebo jiných evidenčních pomůcek soudu nepochybné, do kterého soudního oddělení náleží."

V třetím odstavci je napsáno: „Změna rozvrhu práce je účinná ode dne jejího vydání, nebyl-li stanovena její pozdější účinnost."

Poslední čtvrtý odstavec říká: „Rozvrhem práce pro příští kalendářní rok nebo změnou rozvrhu práce nesmí být dotčeno rozdělení věcí a, pokud je to možné, ani zařazení soudců a přísedících do jednotlivých soudních oddělení, provedené před jejich účinností. To neplatí, nebyl-li ve věci učiněn žádný úkon nebo došlo-li ke zřízení nového soudního oddělení nebo jeho zrušení."

„Ustanovení upravuje základní požadavky na obsah rozvrhu práce a podmínky pro provádění jeho změn. Podrobnější úpravu

obsahuje vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, a Instrukce Ministerstva spravedlnosti čj. 505/2001 - Org, kterou se vydává vnitřní a kancléřský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy"²⁵.

Stanoví-li rozvrh práce soudci povinnost zastupovat nepřítomného soudce zastávajícího vyšší funkci po dobu jeho nepřítomnosti, respektive v době, v níž nemůže původně určený soudce vykonávat svoji funkci, jde o případ, kdy zastupování je součástí pracovních povinností zastupujícího soudce a nenáleží mu proto plat za zastupování.

V zájmu důsledného respektování principu zákonného soudce nesmí rozvrh práce schválený na následující kalendářní rok, nebo přijatá změna rozvrhu práce, změnit rozvržení rozhodovací činnosti soudu, k níž došlo před účinností nového rozvrhu práce, nebo jeho změny. Je-li to možné, musí zůstat zachováno i konkrétní určení soudců určených k rozhodování těchto věcí. To samozřejmě platí pouze do konečného vyřízení takový věcí soudem. Ustanovení brání tomu, aby prostřednictvím změn rozvrhu práce nebo v souvislosti s přijetím nového rozvrhu nemohlo dojít k účelovému přerozdělení již dříve rozdělených věcí a jejich přidělení konkrétním (zákonným) soudcům, a tím k porušení principu zákonného soudce podle ustanovení článku 38 odst. 1 Listiny.

§ 43 zákona o soudech a soudcích upravuje zařazení justičního čekatele. V odstavci 1 se říká: „Předseda soudu zařazuje justiční čekatele do jednotlivých soudních oddělení v souladu s účelem jejich přípravné služby“. Odstavec 2 navazuje: „Zařazení justičního čekatele do soudního oddělení ani změna v tomto zařazení za opatření týkající se rozvrhu práce“.

²⁵ Jiří Kocourek, Jan Záruba, Zákon o soudech a soudcích - Zákon o státním zastupitelství - Komentář, 2. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2004

podle rozvrhu práce se zařazují do jednotlivých soudních oddělení i justiční čekatelé. Účelem jejich zařazování však je, na rozdíl od ostatních zaměstnanců a soudců, zajištění jejich odborné přípravy v rámci přípravné služby.

Vzhledem ke zvláštnímu postavení justičních čekatelů a obsahu a smyslu přípravné služby nejsou změny v jejich zařazení v souladu s plánem přípravné služby považovány za změny rozvrhu práce, a nevztahuje se na ně proto předepsaný postup, neboť tímto způsobem u této kategorie zaměstnanců nemůže být princip zákonného soudce dotčen.

§ 44 zákona o soudech a soudcích říká v odstavci 1: „Nemůže-li věc v určeném soudním oddělení projednat a rozhodnout soudce nebo senát stanovený rozvrhem práce [§ 42 odst. 1 písm. a) a d)], předseda soudu stanoví, který soudce nebo senát věc projedná a rozhodne“.

Odstavec 2 pokračuje: „Brání-li náhlá překážka nebo překážka krátkodobé povahy soudci, vyššímu soudnímu úředníku, soudnímu tajemníku, soudnímu vykonavateli nebo justičnímu čekateli provést ve věci jednotlivé úkony, určí předseda soudu, kdo místo něj potřebné úkony provede“.

Toto ustanovení upravuje způsobe řešení výjimečných situací, kdy o konkrétní věci nemůže rozhodnout žádná osoba, tedy ani soudce, do jehož rozhodovací pravomoci věc obecně podle rozvrhu práce náleží, ani ten, kdo je rozvrhem práce určen k vyřízení věci v zastoupení, nebo případy, kdy standardním způsobem nelze rozhodnout v důsledku mimořádných, byť jen krátkodobých příčin. „V takových případech není porušením principu zákonného soudce okolnost, že předseda soudu rozhodne o tom, kdo jiný v konkrétní věci provede konkrétní úkony“²⁶.

²⁶ Jiří Kocourek, Jan Záruba, Zákon o soudech a soudcích - Zákon o státním zastupitelství - Komentář, 2. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2004

Je třeba však vždy posoudit, zda provedení takovýchto úkonů je natolik neodkladné, aby bylo možno k tomuto mimořádnému postupu skutečně přistoupit. Konstatování takových okolností musí být vždy objektivně prokazatelné, aby bylo možno kdykoliv následně vyvrátit námitku porušení principu zákonného soudce při rozhodování v konkrétní věci, v tomto případě především pro nesprávné obsazení soudu.

§ 45 zákona o soudech a soudcích v odstavci 1 říká: „Podrobnosti vnitřní organizace a rozvrhu práce okresních, krajských a vrchních soudů stanoví ministerstvo vyhláškou“.

Toto ustanovení bylo realizováno vydáním vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů. Podle § 116f se tento jednacím řád použije i pro řízení před vrchními soudy.

Některé další podrobnosti jsou upraveny též v Instrukci Ministerstva spravedlnosti čj. 505/2001 - Org., kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy, ve znění pozdějších změn.

Odstavec 2 navazuje: „Podrobnosti vnitřní organizace a rozvrhu práce Nejvyššího soudu stanoví jeho jednacím řád“. Jednacím řád Nejvyššího soudu nabyl účinnosti dnem 1. října 2003.

5.2. Obsazení soudů

„Ústavní imperativ, dle něhož "nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci" (čl. 38 odst. 1 al. 1 úst. zák. č. 1/1993 Sb.), je ochranou především proti libovolnému či účelovému obsazení jednajícího soudu ad hoc"²⁷.

²⁷ Judikatura: ÚS 230/96

Obsazení soudu je termínem, kterým označujeme osoby oprávněné za soud jako procesní subjekt jednat a rozhodovat. „V rámci obsazení soudu jde především o počet osob, které jménem soudu v dané věci jednají, zejména, zda jde o jedinou osobu anebo o více osob, které tvoří sbor“²⁸. Pokud jedná pouze jediná osoba, je jí zásadně soudce z povolání, kterého označujeme jako „samosoudce“.

Při rozhodování soudu ve sboru existuje možnost, aby v téže věci rozhodovali nejen soudci z povolání, ale i soudci - laici. Soudcovskému sboru, který se skládá buď výlučně ze soudců z povolání, anebo ze soudců z povolání i soudců - laiků, říkáme senát. Sbor složený pouze ze soudců - laiků se nazývá porotou.

„V postavení soudců existují určité rozdíly. Tyto rozdíly jsou podmíněny především procesně a následně i organizačně. K nejdůležitějším z nich patří rozdíl mezi soudci z povolání a soudci, kteří se souzení nevěnují jako svému pravidelnému povolání; tento rozdíl je zpravidla shodný s rozdílem mezi právníky vzdělanými soudci a soudci - laiky“²⁹. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami osob, zajišťujících funkci soudu, mají v jednotlivých právních systémech různé příčiny. Přesto však můžeme důvody tohoto rozlišování klasifikovat na dvě skupiny, na důvody procesní a na důvody politické.

Procesní důvody spočívají například v tom, že skutková a právní problematika sporu se vyčleňují k samostatnému posuzování, z nichž jedno je svěřeno soudcům - laikům (v tomto případě porotcům) a druhé soudcům z povolání. Dalším procesním důvodem pro účast soudců - laiků na rozhodování je i prostor pro specifický přístup k právní problematice, např. při rozhodování pracovních sporů. Důvody účasti soudců - laiků, které svou povahou tkví v procesní úpravě, je třeba

²⁸ Prof. JUDr. Alena Wintrová a kolektiv, Civilní právo procesní, 3. vydání, Linde Praha a.s., 2004

²⁹ Prof. JUDr. František Zoufík, Soudy a soudnictví, C.H.Beck, Praha 1995

posuzovat pouze společně s ní, a to zejména v souvislosti s problematikou soudního rozhodnutí.

Jinou povahu mají politické důvody účasti soudců - laiků na výkonu soudnictví. Tyto převážily zejména v socialistickém právu a byly prezentovány zlidověním soudnictví nebo jako účast lidu na soudnictví. Po koncepční stránce šlo o součást širší problematiky zapojování občanů do činnosti socialistického státu, což bylo klasifikováno jako demokratický prvek a navíc předpoklad pro postupné „odumírání“ státu. Současně však (zejména v počátečním období) měla účast laického živlu za cíl i kontrolovat a přímo ovlivňovat výkon soudnictví ve jménu tzv. revolučního právního vědomí; proto byla také účast soudců - laiků zavedena všeobecně pro projednání naprosto převažující většiny věcí. Při pozdější nivelizaci většiny obyvatelstva i jeho právního vědomí, která proběhla v socialistických státech, ztratil tento důvod své opodstatnění. „Účast soudců - laiků (označovaných jako soudci z lidu) je pak odůvodňována tím, že vnášejí do činnosti soudů své bohaté životní zkušenosti, které mohou uplatnit zejména při zjišťování a hodnocení skutkového stavu. Ve skutečnosti však tato obecně pojatá účast laiků na výkonu soudnictví se projevila disfunkčně; neměla reálný význam pro vlastní projednání a rozhodnutí věci a pů ů účn i finanční komplikace, které nebyly vyváženy kladným přínosem“³⁰.

Současná úprava účasti laiků na soudnictví se opírá o článek 94 odst. 2 Ústavy, který je označuje pojmem „další občané“ s tím, že rozsah a způsob jejich účasti stanoví zákon. Ústava tedy nebrání tomu, aby u nás existovaly porotní soudy, ale k jejich založení nedošlo. Na výkonu soudnictví se dnes podílejí přísedící, kteří působí u krajských soudů (§ 30 odst. 2 zákona o soudech a soudcích) a u okresních soudů (§ 34 odst. 2 zákona o soudech a soudcích). Účast přísedících

³⁰ Prof. JUDr. František Zoulík, *Soudy a soudnictví*, C.H.Beck, Praha 1995

upravují procesní předpisy; v občanském soudním řízení dnes působí přisedící pouze ve věcech pracovních (§ 36a odst. 1 OSŘ a § 35 odst. 2 zákona o soudech a soudcích).

Senáty složené ze tří soudců z povolání působí v občanském soudním řízení u soudů vyšších stupňů. Krajské soudy takto jednájí a rozhodují v odvolacím řízení [§ 36a odst. 3 OSŘ, § 31 odst. 2 písm. b) zákona o soudech a soudcích], kdežto v jiných případech jedná a rozhoduje samosoudce. Vrchní soudy vždy jednájí a rozhodují v senátech (§ 36b OSŘ, § 27 zákona o soudech a soudcích). Stejně jedná a rozhoduje i Nejvyšší soud (§ 36c OSŘ, § 19 odst. 2 zákona o soudech a soudcích), pokud věc nebyla postoupena tzv. velkému senátu podle § 20 zákona o soudech a soudcích.

5.3. Důvody pro vyloučení soudce

Soudce který věc projednává a rozhoduje o ní, nesmí mít zájem na tom, s jakým výsledkem proces dopadne. Tento jeho postoj se nazývá soudcova nepodjatost a je upravena v § 14 odst. 1 OSŘ, kde se píše: „Soudci a přisedící jsou vyloučeni z projednávání a rozhodnutí věci, jestliže se zřetelem na jejich poměr k věci, k účastníkům nebo k jejich zástupcům je tu důvod pochybovat o jejich nepodjatosti“. „Soudcova nepodjatost patří mezi záruky soudcovské nezávislosti“³¹.

Soudci jsou vyloučeni z projednávání a rozhodnutí věci, je-li zde důvod pochybovat o jejich nepodjatosti. „Nestačí, že se soudce subjektivně necítí být podjatý ve vztahu k účastníkům či věci, ale i objektivně nahlíženo musí být vyloučeny oprávněné pochybnosti o jeho nestrannosti“³².

Vyloučení znamená pro soudce nejen to, že nesmí vydat rozhodnutí ve věci samé, ale nesmí provést ani žádné jiné procesní úkony, neboť i tím by mohl ovlivnit výsledek sporu.

³¹ Prof. JUDr. Alena Wintrová a kolektiv, Civilní právo procesní, 3. vydání, Linde Praha a.s., 2004

³² Judikatura: ÚS 441/04

K vyloučení musí dojít vždy, nastane-li situace v zákoně označená. Není třeba dokazovat, zda soudce skutečně je či není podjatý, neboť jde o určitý subjektivní stav a jeho dokazování by bylo spojeno s nepřiměřenými těžkostmi.

„Subjektivní hledisko účastníků řízení, případně soudců samotných, je podnětem pro rozhodování o eventuální podjatosti, avšak rozhodování o této otázce se však musí dít výlučně na základě hlediska objektivního. To znamená, že není přípustné vycházet pouze z pochybností o poměru soudců k projednávané věci nebo k osobám, jichž se úkon přímo dotýká, nýbrž i z hmotně právního rozboru skutečností, které k těmto pochybnostem vedly“³³.

Zákonným důvodem k vyloučení soudce je především pochybnost o jeho nepodjatosti se zřetelem k jeho poměru k věci, účastníkům řízení nebo jejich zástupcům. O soudcův poměr k věci půjde např. tehdy, jestliže by v ní mohl vystupovat jako svědek. Poměr k účastníkům nebo jejich zástupcům nastane například z důvodů příbuzenských vztahů, nebo i blízkého přátelství, popřípadě kolegiální vztah.

Dalším z důvodů pro vyloučení soudce je jeho předchozí účast na projednání nebo rozhodnutí věci. Tak jsou u odvolacího soudu vyloučeni soudci, kteří se účastnili řízení u soudu nižšího stupně a naopak. Stejný případ platí i u dovolání. Při řízení na základě žaloby pro zmatečnost jsou vyloučeni soudci, kteří vydali napadené rozhodnutí nebo věc projednávali.

Naopak mezi důvody pro vyloučení soudce nepatří jeho procesní postup, pro který by účastník mohl nabýt dojmu, že soudce je proti němu zaujat. Otázku opodstatněnosti či oprávněnosti takového postupu je třeba řešit opravnými prostředky, nikoli požadavkem na změnu obsazení soudu. Zpochybňování nepodjatosti soudce mimo zákonné důvody by ohrožovalo regulérnost řízení a vedlo by k neopodstatněným průtahům.

³³ Judikatura: ÚS 105/01

„Rozhodování o vyloučení soudce je ovládáno zásadou koncentrace. Jeho úprava sleduje, aby o vyloučení bylo rozhodnuto bezprostředně poté, co bude znám důvod vyloučení, co nejrychleji a s účinky pro další řízení“³⁴. Existuje dvojí postup při tomto rozhodování. První probíhá po linii správní; pokud soudce sám je toho názoru, že je zde důvod pro jeho vyloučení, oznámí to předsedovi soudu, který k projednání věci určí jiného soudce v souladu s rozvrhem práce. Druhý postup probíhá po procesní linii, kdy o vyloučení rozhodne senát nadřízeného soudu, a to závazně pro soud i účastníky řízení; nadřízenému soudu se předkládá věc k rozhodnutí jednak v případě, že předseda soudu, jemuž byl důvod vyloučení oznámen, nesdílí názor, že by soudce měl být vyloučen, anebo tehdy, jestliže některý z účastníků vznesl námitku podjatosti.

Námitka podjatosti vyplývá z toho, že účastníci mají právo se vyjádřit k osobám soudců, o čemž musí být výslovně poučeni. Námitka se musí vznést nejpozději při prvním jednání, jehož se účastní soudce, o jehož vyloučení jde, popřípadě do 15 dnů poté, co se účastník dozvěděl o důvodu vyloučení soudce. Později lze tuto námitku uplatnit pouze v případě, jestliže nebyl o možnosti ji podat soudem poučen. Soud k námitce nepřihlíží při její neopodstatněnosti v případech uvedených v § 15b odst. 2 a 3 OSŘ. Jinak věc předloží s vyjádřením dotčených osob nadřízenému soudu. Pokud soud vyhoví námitce podjatosti, určí předseda soudu jiného soudce popřípadě senát.

Pokud námitce podjatosti nadřízený soud nevyhoví, je toto rozhodnutí závazné a v řízení pokračuje soudce, jehož nepodjatost byla předmětem námitky. Avšak vzhledem k tomu, že k podmínkám řízení patří, že nesmí rozhodovat vyloučený soudce, je možné přezkoumat, zda soudce neměl být vyloučen, v rámci odvolacího řízení [§ 205 odst. 2 písm. a) OSŘ a § 221

³⁴ Prof. JUDr. Alena Wintrová a kolektiv, *Civilní právo procesní*, 3. vydání, Linde Praha a.s., 2004

odst. 1 písm. b) OSŘ] nebo na základě žaloby pro zmatečnost [§ 229 odst. 1 písm. e) OSŘ], popř. i při rozhodování o dovolání (§ 242 odst. 3 OSŘ). Bylo-li v těchto řízeních napadené rozhodnutí zrušeno, musí předseda soudu k dalšímu projednání věci určit jiného soudce.

Ustanovení o vyloučení soudců se vztahuje i na vyloučení přísedících. Přiměřeně se těchto ustanovení použije i pro vyloučení jiných soudních osob, jakož i po vyloučení znalců a tlumočnicků, avšak s tím rozdílem, že o jejich vyloučení závazně rozhoduje předseda senátu nebo samosoudce téhož soudu.

6. Závěr

Základními právními předpisy týkající se práva na zákonného soudce jsou zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů.

Základní zásady těchto právních předpisů respektují ústavní principy vyjádřené Ústavou České republiky, Listinou základních práv a svobod a Úmluvou o ochraně lidských práv a svobod. Mezi takové principy, které se vztahují k oblasti práva na zákonného soudce, patří zejména princip zákonného soudu a zákonného soudce. Tento princip má různé stránky, které spojuje to, že zřízení soudu jako instituce, jeho složení pro určitou kauzu i pravidla jeho výběru nesmí být libovolné nebo nahodilé, ale musí být v zájmu objektivitě stanoveny zákonem. Toto vše má napomoci soudcovské nezávislosti a uplatnění práva na spravedlivý proces.

Zakotvení práva na „zákonného soudce“ je v popisovaných ústavách evropských států velmi podobné a ve většině případů odkazuje na další rozvedení tohoto principu v prováděcích předpisech daného státu. Nejinak je tomu nyní i u nás úpravou rozvrhu práce § 41 až § 45 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích. Před nabytím účinnosti tohoto zákona bylo původně upraveno rozdělení prací u soudu pouze na základě zcela všeobecného zmocnění obsaženého v zákonech o soudních procesních řádech vyhláškou Ministerstva spravedlnosti o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, jakož i jednacímí řády vydanými usneseními plén vrchních soudů a Nejvyššího soudu, ještě podrobněji pak bylo rozvedeno v instrukci Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní a krajské soudy. Požadavek Listiny základních práv a svobod, aby příslušnost soudce byla upravena zákonem, tak byl po určitou dobu nevyplněn.

stávající právní úprava zákonného soudu a soudce, týkající se příslušnosti soudů, rozvrhu práce, obsazení soudů a důvody pro vyloučení soudce mi přijde dostačující, byť bych si dovedl představit určitá vylepšení. Může nastat situace, že soudu případně mimořádně složitá věc a podle objektivního rozvrhu práce má být přidělena zákonnému soudci, jehož soudní praxe není tak veliká. V tomto případě by mohlo dojít z těchto důvodů k nenaplnění ústavně garantovaného práva účastníka řízení, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů. Často v takovýchto případech dochází k procesním pochybením ze strany soudu, což výrazně podlamuje autoritu soudu vůči veřejnosti. Zákon neumožňuje, aby taková věc byla přidělena jinému soudci, a to ani v případě, kdy by s tím oba soudci souhlasili.

Při vší rozdílnosti právních systémů a právních tradic, k nimž je třeba vždy přihlížet, se mně zdá dobré, podívat se za hranice, do zemí, kde vývoj právního státu byl delší a často i nepřerušovaný. „Například ve Francii je již dlouho uznávána zásada, že rozdělení agendy provádí předseda soudu. U větších jednotek připadá tento úkol jiným uznávaným a zkušeným soudcům“³⁵. Ke změně rozdělení již přidělených řízení dochází v principu pouze v případě dlouhodobější nemoci nebo velkého pracovního přetížení. Francouzské sdružení soudců dosavadní příležitostné požadavky na zavedení formálního systému přidělování, třeba podle abecedy, zamítlo. Sdružení považuje nynější systém za základní prvek dynamické justice v rámci dalekosáhlé nezávislé samosprávy.

Taktéž v Holandsku má rozdělení agendy na starosti předseda, respektive místopředseda, příslušný pro jednotlivá oddělení soudu. I zde vyhledávají pro každý případ odborně nejvhodnějšího soudce, bez výrazných obav o možný cílený výběr z hlediska jiné než odborné vhodnosti.

³⁵ Günter Woratsch, Zásada pevného přidělování agendy a právo na zákonného soudce, Soudcovské semináře, Línec, 1995

Domnívám se, že by bylo prospěšné, aby předseda soudu měl v zákonem vymezených případech právo konkrétní věc přidělit před zahájením řízení jinému soudci, například z důvodů složitosti konkrétního případu a zkušenosti jednotlivých soudců nebo jejich zaneprázdněním jinými případy. Na druhou stranu nejsem zcela přesvědčen, zda vzhledem k našim zkušenostem s výkonem soudnictví za totalitního režimu a vývojem situace v posledních letech, nastala již ta správná doba pro takovouto celkem zásadní změnu.

7. Přehled použité literatury

Publikace:

- 1) Prof. JUDr. Alena Wintrová a kolektiv, Civilní právo procesní, 3. vydání, Linde Praha a.s., 2004
- 2) Prof. JUDr. František Zoulík, Soudy a soudnictví, C.H.Beck, Praha 1995
- 3) Prof. JUDr. Václav Pavlíček a kolektiv, Ústava a ústavní řád České republiky - komentář, 2. díl Práva a svobody, 2 vydání, Linde Praha a.s., 1999.
- 4) Prof. JUDr. Václav Pavlíček - JUDr. Jiří Hřebejk, Ústava a ústavní řád České republiky - komentář, 1. díl Ústavní systém, 2. vydání, Linde Praha a.s., 1998
- 5) Jiří Kocourek, Jan Záruba, Zákon o soudech a soudcích - Zákon o státním zastupitelství - Komentář, 2. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2004
- 6) Ernest Markel, Zákonný soudce - evropské základní právo?, Soudcovské semináře, Linec, 1995
- 7) J. Bičovský, K pojmu „zákonný soudce“, Soudcovské semináře, Linec, 1995
- 8) Dr. et JUDr. Alena Macková, Nezávislost soudců, doktorské disertace č. 2, Ediční středisko PFUK, Praha 1998
- 9) Doc. JUDr. Petr Hlavsa CSc., Občanský soudní řád - komentář, 3. aktualizované a doplněné vydání, Linde Praha a.s., 2004
- 10) Antonín Mokrý, O soudech a soudcích, Právo a zákonnost č.3/1991
- 11) Antonín Mokrý, Nezávislost a nestrannost soudce - vzájemná souvislost a podmíněnost pojmů, Právní praxe č. 8/1993
- 12) Antonín Mokrý, Právo na zákonného soudce, Soudcovské semináře, Linec, 1995

- 13) Cyril Svoboda, Zákonný soudce, Soudcovské semináře, Linec, 1995
- 14) Günter Woratsch, Zásada pevného přidělování agendy a právo na zákonného soudce, Soudcovské semináře, Linec, 1995
- 15) Jan Štěpán, Právo na zákonného soudce a roční rozvrh práce, Soudcovské semináře, Linec, 1995

Právní předpisy:

- 1) Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
- 2) Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod
- 3) Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- 4) Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích
- 5) Vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů
- 6) Instrukce ministerstva spravedlnosti č. 1/2002 SIS, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy

Mezinárodní úmluvy:

Sdělení č. 209/1992 Sb, o Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod

Judikatura:

- 1) ÚS 307/03
- 2) ÚS 232/95
- 3) ÚS 133/04
- 4) ÚS 230/96
- 5) ÚS 441/04
- 6) ÚS 105/01